5 Δεκεμβρίου 2017

Η Αγία Βαρβάρα και η Κύπρος

/ Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός

Η Αγία Βαρβάρα, σύμφωνα με μελετητή του βίου της, είναι «μία των δημοφιλεστέρων Αγίων της Εκκλησίας, κατέχουσα ιδιαιτέραν θέσιν εν τη συνειδήσει του ελληνικού λαού».

Το νεαρό της ηλικίας της, η ωραιότητα και η πνευματική της καλλιέργεια, το θάρρος που επέδειξε ενώπιον του ειδωλολάτρη πατέρα της και των χριστιανομάχων αρχών της εποχής (3ος αι.) και η παρρησία, με την οποία ομολόγησε πίστη στον Χριστό, συνέτειναν ώστε να περιβληθεί, από τα πρώτα χρόνια του μαρτυρίου της, με ιδιαίτερη αγάπη από τον λαό. Εκκλησίες και μοναστήρια αφιερώθηκαν στη χάρη της, εικόνες της αγιογραφήθηκαν και τοποθετήθηκαν σε εικονοστάσια ναών και ιδιωτικά προσκυνητάρια, λαϊκές δοξασίες αναφέρονταν σε θαυματουργικές παρεμβάσεις της και πολλά άλλα.
Παρόμοια τιμή γνώρισε η Αγία και στην Κύπρο, ήδη από τα βυζαντινά χρόνια, όπως

μαρτυρείται από την ερειπωμένη και άλλοτε διακοσμημένη με τοιχογραφίες βασιλική της Αγίας Βαρβάρας, του 8ου αιώνα, που βρίσκεται στα νότια του χωριού Κορόβεια, στο ανατολικό άκρο της κατεχόμενης από τα τουρκικά στρατεύματα εισβολής του 1974 Καρπασίας. Ένδειξη της αγάπης αυτής των Κυπρίων προς την Αγία αποτελεί επίσης ο μεγάλος αριθμός των ναών που τιμώνται στο όνομά της. Σύμφωνα με ανεπίσημη καταγραφή, που έγινε το 1946, υπήρχαν τότε στην Κύπρο 1621 ναοί, 27 από τους οποίους ήταν αφιερωμένοι στη χάρη της. Από τις Αγίες γυναίκες που τιμώνται στην Κύπρο, προηγούντο σε αριθμό ναών αυτών της Αγίας Βαρβάρας, μόνο η Θεοτόκος, σύμβολο για τους Χριστιανούς της αγιοτήτας, της αγνότητας και της μητρικής αγάπης, με 382 ναούς, η προστάτιδα των παιδιών Αγία Μαρίνα με 108 και η Οσιομάρτυς Αγία Παρασκευή με 70 ναούς. Μερικοί από τους ναούς αυτούς είναι οι κυρίως ναοί χωριών, όπου η Αγία θεωρείται προστάτης των κατοίκων, όπως για παράδειγμα στην Αγία Βαρβάρα, το Καϊμακλί και τον Οίκο της Λευκωσίας, στην Αγία Βαρβάρα, την Άρμου και τη Σαλαμιού της Πάφου, καθώς και στο Ζακάκι της Λεμεσού.

Ορισμένοι από τους ναούς τούς αφιερωμένους στην Αγία Βαρβάρα ανάγονται σε παλαιότερες εποχές, άλλοι ανηγέρθησαν στα νεότερα χρόνια, ενώ μερικοί, όπως στο Καϊμακλί και τον Οίκο, κτίστηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα στη θέση προγενέστερου, ένδειξη της διαχρονικής τιμής της Αγίας στο νησί. Από τους παλαιότερους ναούς που είναι αφιερωμένοι στην Αγία Βαρβάρα ξεχωριστό ναοδομικό και εικονογραφικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν δύο, που βρίσκονται στα χωριά Σωτήρα και Περιστερώνα. Ο μεν ναός της Σωτήρας έχει οξυκόρυφη καμάρα, περίθυρο και γωνιαίες υδρορροές, χαρακτηριστικά δείγματα του υστερογοτθικού ρυθμού, και ανάγεται στα τέλη του 14ου – αρχές του 15ου αιώνα. Ο δε ναός της Περιστερώνας διασώζει τοιχογραφίες στον νότιο τοίχο και την αψίδα, που χρονολογούνται στον 16ο αιώνα, οπότε τοποθετείται και η ανέγερσή του.

Εκκλησίες της Αγίας Βαρβάρας, μερικές από τις οποίες είναι σήμερα σε ερειπώδη κατάσταση, υπάρχουν επίσης στα χωριά Αργάκα, Αχέλλεια, Χρυσοχού, Αμαργέτη, Ανώγυρα, Γουδί, Κοίλη, Λεμώνα, Πέγεια, Πόλη Χρυσοχούς, Στατός και Στρουμπί της επαρχίας Πάφου, Αγρολάδου (17ος αι.), Απλίκι, Γαληνή, Κάμπος, Λουτρός, Λουρουτζίνα και Πάνω Πύργος της Λευκωσίας, Κοιλάνι, Άγιος Τύχωνας της Λεμεσού και Τόχνη της Λάρνακας, Ακανθού (19ος αι.), Άγιος Ανδρόνικος, Άχνα, Πυργά, Τρίκωμο, Φρέναρος, Κώμη Κεπήρ και Παραλίμνι της Αμμοχώστου, Κερύνεια, Λάπηθος και αλλού. Επίσης, ύπαρξη εκκλησίας αφιερωμένης στην Αγία, ίχνη της οποίας δεν διασώθηκαν, υποκρύπτουν πιθανότατα δασικές εκτάσεις με την ονομασία Αγία Βαρβάρα στην Αγία Νάπα και την Κορόβεια, καθώς και τοπωνύμια στη Λεμεσό και στα χωριά Άγιος Ευστάθιος, Άγιος Θεόδωρος και Λιβάδια Καρπασίας, Πέρα και Μελούσια.

Είναι αξιοσημείωτο ότι στην Αγία Βαρβάρα είναι αφιερωμένα και τα καθολικά δύο μοναστηριακών οικοδομημάτων, που βρίσκονται στους πρόποδες του Σταυροβουνίου και στα βόρεια του χωριού Αργάκα της Πάφου. Το πρώτο αποτελεί Μετόχιο της Μονής Σταυροβουνίου και είναι ζωτικής σημασίας για τη συντήρηση και επιβίωση της μητρικής Μονής. Διασώζει τοιχογραφίες, η πρόσφατη συντήρηση και καθαρισμός των οποίων βοήθησε στη χρονολόγησή τους στον 16ο αιώνα, εποχή κατά την οποία ανάγεται και ο ναός, οπότε αναφέρεται ονομαστικά από τον Τσέχο περιηγητή Όλντριχ Πρέφατ, το 1546. Το δεύτερο ήταν μέχρι πριν μερικές δεκαετίες Μετόχιο του Παναγίου Τάφου. Σώθηκαν μέχρι τις μέρες μας η εκκλησία του, που ανακαινίστηκε στα μέσα του 19ου αιώνα, καθώς και μερικά από τα μοναστηριακά του κτήρια, τα οποία ανάγονται στις αρχές του 20ού αιώνα. Γέροντες κάτοικοι αφηγούντο πριν από μερικές δεκαετίες, ότι η παλαιότερη εκκλησία ήταν κατάγραφη και συνδεόταν την περίοδο της Λατινοκρατίας με τους Φράγκους κατακτητές του νησιού. Σύμφωνα με τοπική παράδοση, που κατέγραψε ο λόγιος δικηγόρος Λοΐζος Φιλίππου, ο Ηγούμενος του Μετοχίου, αγιοταφίτης Ιερομόναχος Σωφρόνιος, πρώην ιμάμης στην Αγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως, όπως δημόσια εξομολογήθηκε τη νύκτα της Ανάστασης του 1821, μαρτύρησε τον Ιούλιο του έτους εκείνου, στη διάρκεια των μεγάλων σφαγών που εξαπέλυσε ο Τούρκος διοικητής Κουτσούκ Μεχμέτ στο νησί.

Η αγάπη των Κυπρίων προς την Αγία φαίνεται επίσης από δύο χωριά στις επαρχίες Λευκωσίας και Πάφου, που φέρουν το όνομά της. Αποκλήθηκαν έτσι, πιθανότατα, από αφιερωμένες στην Αγία εκκλησίες στην περιοχή, οι οποίες προσδιόρισαν και την ονομασία του οικισμού, που δημιουργήθηκε σταδιακά γύρω από αυτές, φαινόμενο το οποίο παρατηρήθηκε σε πολλές περιπτώσεις στην Κύπρο, όπως για τα χωριά Άγιος Δημήτριος, Δομέτιος, Θεράπων, Μάμας και Τύχων. Η ιστορία της

ίδρυσής τους είναι άγνωστη. Αμφότερα αναφέρονται στις πηγές των χρόνων της Τουρκοκρατίας, όπως για παράδειγμα σε Κατάστιχα των έτων 1825 και 1832, της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου. Ειδικά, όμως, η Αγία Βαρβάρα Λευκωσίας είναι βέβαιο ότι ιδρύθηκε στα χρόνια της Λατινοκρατίας, αφού σημειώνεται σε παλαιούς χάρτες, όπως σε αυτόν του Αμπραχάμ Ορτέλιους, του έτους 1573. Όπως διασώθηκε στην τοπική παράδοση, το χωριό υπήρχε από την περίοδο της Ενετοκρατίας, οπότε μεταφέρθηκαν στον ναό του, το 1570, από γειτονική κοινότητα δύο εικόνες για να προφυλαχθούν από τους Τούρκους εισβολείς της εποχής.

Ειδική πτυχή των σχέσεων Αγίας Βαρβάρας και Κύπρου αποτελούν οι απεικονίσεις της σε τοιχογραφίες ναών του νησιού, από τον 12ο έως τον 16ο αιώνα, καθώς και οι φορητές εικόνες της των χρόνων της Τουρκοκρατίας. Δεικνύουν αναμφίβολα τη μεγάλη αγάπη του λαού προς τη θαυματουργό Αγία, την προστάτιδά του «από τα δεινά της ευλογιάς και τη θεραπεύτρια των οφθαλμών του». Τέτοιες τοιχογραφίες εντοπίζονται στους ναούς της Παναγίας Αμασγούς κοντά στο Μονάγρι (12ος αι.), της Παναγίας στον Μουτουλλά (1280), του Αγίου Γεωργίου του Σακκά στην Γιαλλούσα (13ος αι.), της Παναγίας στην Έμπα (13ος αι.), του Αρχαγγέλου στον Πεδουλά (1474), του Σταυρού του Αγιασμάτι στην Πλατανιστάσα (1494), του Αγίου Σωζομένου στη Γαλάτα (1513), του Αρχαγγέλου Μιχαήλ ή Παναγίας Θεοτόκου επίσης στη Γαλάτα (1514), του Αγίου Ανδρονίκου στον Καλοπαναγιώτη (16ος αι.) και του Τιμίου Σταυρού στον Παλαιόμυλο (16ος αι.). Από τις φορητές εικόνες αναφέρονται αυτές του έτους 1776 στον ναό της Αγίας Βαρβάρας στο Ζακάκι, που ανήκει στον χρωστήρα ενός από τους αντιπροσωπευτικότερους εκπροσώπους της Σχολής της Μονής του Αγίου Ηρακλειδίου, του αγιογράφου Λεοντίου, και του έτους 1797 στον ναό της Αγίας Βαρβάρας στην Άρμου της Πάφου.

Στην Κύπρο διαφυλάχθηκαν επίσης λείψανα της Αγίας Βαρβάρας, ένδειξη της ανάγκης του λαού για προσκύνησή τους και αμεσότερης έκφρασης της πίστης του στις θαυματουργικές ιδιότητες της Αγίας. Από ό,τι έχουμε υπόψη μας, η παλαιότερη αναφορά σε ύπαρξη λειψάνου της στο νησί γίνεται από τον προαναφερθέντα Τσέχο περιηγητή Όλντριχ Πρέφατ, το 1546, ο οποίος σημείωσε στο οδοιπορικό του ότι σε παρεκκλήσι της Μονής των Φραγκισκανών στη Λευκωσία είδε μεταξύ άλλων και «ένα οστούν της Αγίας Βαρβάρας». Λείψανα της Αγίας υπάρχουν επίσης στο μετόχιο της Μονής Σταυροβουνίου Αγία Βαρβάρα, στους ναούς των χωριών Γιόλου και Ζακάκι, καθώς και στις Μονές Κύκκου, Μαχαιρά, Τροοδίτισσας, Χρυσορρογιάτισσας και Αποστόλου Ανδρέα.

Αντίθετα με την ονομασία εκκλησιών και χωριών και την ύπαρξη τοιχογραφιών,

εικόνων και λειψάνων της Αγίας Βαρβάρας στο νησί, που φανερώνουν την προς αυτήν αγάπη του λαού, στον τομέα της υμνογραφικής παράδοσης δεν εντοπίζεται χειρόγραφη ακολουθία ή κάποιο τοπικό συναξάρι. Από ό,τι έχουμε υπόψη μας, η μόνη ακολουθία της Αγίας, που διαφυλάχθηκε σε κυπριακό ναό, αυτόν της Αγίας Βαρβάρας Καϊμακλίου, είχε δακτυλόγραφη μορφή, ανήκε δηλαδή στα νεότερα χρόνια, και χρησιμοποιήθηκε στην έκδοση σχετικού βιβλίου για την Αγία Βαρβάρα από τον πρόωρα θανόντα νεαρό διάκονο Νεόφυτο Πάπυρο (†1977). Η παρουσία τέτοιων ακολουθιών ίσως, σε τελευταία ανάλυση, να μην ήταν και αναγκαία, λόγω του πανορθόδοξου και όχι τοπικού υμνογραφικού ενδιαφέροντος που υπήρχε για την Αγία, γεγονός που επέτρεπε τη χρήση μηναίων, τα οποία εκδόθηκαν μεν εκτός Κύπρου, αλλά κυκλοφορούσαν ευρύτατα στο νησί.

Ένας άλλος τομέας αποκαλυπτικός της αγάπης των Κυπρίων προς την Αγία Βαρβάρα είναι αυτός των λαϊκών δοξασιών και παραδόσεων. Όπως αναφέρει ο Γερμανός ιππότης Κόνραντ Γκρούνεμπεργκ, ο οποίος επισκέφθηκε την Κύπρο, το 1486, καθοδόν προς τους Αγίους Τόπους, στο νησί υπήρχε λαϊκή παράδοση για μαρτύριο της Αγίας στην Κωνσταντία, γεγονός που ερμηνεύεται ως έκφραση της επιθυμίας των αφηγητών του για κυπριακή καταγωγή της, όπως συνέβαινε και στις διηγήσεις για την Αγία Αικατερίνη.

Σύμφωνα με τον πρωτοπόρο λαογράφο Ξενοφώντα Φαρμακίδη, οι κάτοικοι του νησιού αποκαλούσαν τις πρώτες ημέρες του Δεκέμβρη με την ονομασία Νικολοβάρβαρα, από τις εορτές της Αγίας Βαρβάρας, στις 4, και του Αγίου Νικολάου στις 6 του μηνός. Από διάφορες άλλες πηγές είναι γνωστό, ότι τη μέρα της γιορτής της Αγίας πολλοί Κύπριοι τιμούσαν τη μνήμη της παρασκευάζοντας κόλλυβα και ζυμώνοντας πίττες, που τις έψηναν στο «σάτζι», δηλαδή σε πήλινο μαγειρικό σκεύος, τις οποίες αποκαλούσαν με διάφορα ονόματα. Για παράδειγμα, στο Νέο Λιβάδι Μόρφου τις έλεγαν «βαρβαρόπιττες» από το όνομα της Αγίας, ενώ στον Νικήτα «πίττες τρυπητές».

Στην Κύπρο, η Αγία Βαρβάρα εθεωρείτο προστάτιδα κατά της επιδημίας της ευλογιάς και ειδικότερα για τα παιδιά, γι΄ αυτό και ήταν άφθονα τα τάματα προς τη χάρη της. Ο λόγιος γιατρός Νεοκλής Κυριαζής κατέγραψε λαϊκή διήγηση, που αιτιολογούσε την επίκλησή της για την ασθένεια αυτή, σύμφωνα με την οποία η Αγία ήταν εκπληκτικής ωραιότητας, γι΄ αυτό και εθαυμάζετο από όλους, με αποτέλεσμα να παρακαλέσει τον Θεό να προσβληθεί από ευλογιά, ώστε να αλλοιωθεί το πρόσωπό της και να μην ενοχλείται από τους θαυμαστές της. Σημειώνει ακόμη, ότι επιστεύετο από τον λαό πως είχε ιαματική δύναμη για τις παθήσεις των οφθαλμών, γι΄ αυτό και πολλοί ήσαν όσοι προσέτρεχαν στους ναούς, που ετιμώντο στο όνομά της, για να ζητήσουν τη μεσιτεία της και να

προσευχηθούν για τη θεραπεία τους.

Στην αγάπη των Κυπρίων χωρικών προς την Αγία Βαρβάρα αναφέρεται και ο Βρετανός έφορος αρχαιοτήτων Τζώρτζ Τζέφρυ, το 1918, ο οποίος αναφέρει επίσης ότι την επικαλούντο για παροχή προστασίας από το χαλάζι και τις καταιγίδες, που συνοδεύονταν από βροντές. Τούτο σχετίζεται πιθανότατα με τον κεραυνό, που, όπως μαρτυρείται στον βίο της, κατέπεσε από τον ουρανό και κατέκαψε τον ειδολωλάτρη πατέρα της, Διόσκορο, ο οποίος πρωτοστάτησε στο μαρτύριό της. Η Αγία θεωρείται επίσης προστάτιδα των μεταλλωρύχων, γι΄ αυτό και στο συνοικισμό του μεταλλείου στο Μιτσερό ανηγέρθη εκκλησάκι αφιερωμένο σε αυτήν, καθώς και προσκυνητάρι στην περιοχή του μεταλλείου Καλαβασού, το οποίο σχετίζεται με θαύμα διάσωσης των εκεί εργαζομένων. Προφανώς, η ανάδειξή της σε προστάτιδα της εργατικής αυτής τάξης έγινε κατά μίμηση παρόμοιου φαινομένου, που παρατηρήθηκε στη Δύση, όπου η Αγία θεωρείται φύλακας των εργατών ορυχείων, των χαλκουργών και διαφόρων άλλων.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί, ότι επισήμως, μετά το 1964, η Αγία Βαρβάρα τιμάται πανηγυρικά στην Κύπρο από την Εθνική Φρουρά, ως προστάτιδα του πυροβολικού, όπως και στην Ελλάδα, όπου γιορτάστηκε για πρώτη φορά στις 4 Δεκεμβρίου 1829, επί Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια. Αιτιολογείται δε η επίκλησή της από τους πυροβολητές με αναφορά στο συναξάρι της και ταύτιση του κεραυνού που, όπως έχει αναφερθεί, κατέκαψε τον διώκτη της, Διόσκορο, με τις βολές των πυροβόλων, οι οποίες θα εξουδετερώσουν τους εχθρούς της ελληνικής πατρίδας και της χριστιανικής πίστης.

Πηγή: iellada.gr